

Oheislukemisto lukemaan opiskelulle

Nock, Albert Jay: The Memoirs of a Superfluous Man. [1943] South Bend, Indiana: Gateway Editions, Ltd., 1964. ISBN 0-89526-913-9.

Vihreästi tosinajatteleva, nyt jo edesmennyt amerikkalainen ystävänä Bernice Hicks lähetti minulle toistakymmentä vuotta sitten A. J. Nockin muistelmat. Olimme sitä ennen käyneet kirjakeskustelua teemasta miten-tietää-mitä-ei-tiedä. Asia vaivasi ystävääni, joka halusi saada ihmiset tekemisillään ja varsinkin tekemättä jättämisillään suojelemaan Kalliovuorten luontoa eikä vain puhumaan luonnon suojelemisesta niin kuin hyvät ihmiset puhuvat hyvistä asioista. Minä puolestani toin keskusteluun kirjastonhoitajan ja informaation työn näkökulmaa: Tiedon välittäjälle tietämisensä rajojen tunnistaminen on osa ammattitaitoa ja niiden tunnistaminen osa ammattimoraalia. Siihen keskustelun Nockin teos osui kuin nyrkki silmään, jos nyt tällaista kielikuvaa sopii käyttää erään intellektuellin daamin ja häntä lähes 20 vuotta nuoremman suomalaisnaisen kirjeenvaihdon yhteydessä. Kirja ei minun osaltani jäänyt yhden lukemisen varaan.

Nock oli ennenkaikkea kielen monimerkityksisyyksien mestari. Hänen proosansa on nautittavaa. Se avautuu joka lukemisella uudestaan ja uudesti. Nock tunnustaa rakkautensa äidinkieleensä, »kieleen, joka on liian suuri antaakseen anomalioiden häiritä itseään.» Itsensä hän mainitsee olevan suuren tradition arvoton perillinen, mikä Nockin sanomana on yllättävän nöyrää. Hänen tyylilleen on näet ominaista silmitön omahyväisyys. Sen tarkoituksena taas on – niin uskon – raivostuttaa lukija ja saada tämä käyttämään omaa älyään ja järkeään sekä kehittämään arvostelukykyään.

Rabelais näyttää olleen Nockin eniten arvostama kirjailija ja herrojen otteessa onkin jotain samaa. Tosin Nock ei edes pyri rabelaismaiseen kerronnan rehevyyteen, vaan yhtäläisyys on naurussa naurettavuuksille.

Nockin kirja ei ole mikään tavanomainen muistelmateos. Esipuheessaan tekijä sanoo elämänsä olleen niin tuiki tavallisen, että hän olisi selviytynyt omaelämäkerran kirjoittamisesta siinä kuin piispa Erik Pontoppidan kuvatesaan Islannin historiassaan saaren pöllöjä. Püs-

pa näet kirjoitti, että Islannissa ei ole pöllöjä. Tuo lause on pöllöjä koskevan luvun ainoa ja kieltämättä varsin informatiivinen virke. Taivoitteekseen Nock asetti kirjoittaa eräänlaisen aatehistorian, nimittäin »omaelämäkerran eräästä mielestä (*mind*) suhteessa siihen yhteiskuntaan, jossa se löysi itsensä.» Nock ei olisi Nock, ellei hän esipuheessaan myös toteaisi onnistuneensa tehtävässään odottamaansa paljon paremmin.

Nockin »ulkoisesta» elämästä muistelmat eivät anna paljonkaan tietoja. Salapoliisityönä selviää, että hänen on täytynyt syntyä v. 1874, mikä merkitsee, että muistelmansa hän laati liki 70-vuotiaana. Hän oli vanhan klassisen collegen kasvatti ja hän suoritti myös ylempiä tutkintoja »formaalisesta opiskelusta kun tulee helposti tapa.» Nock kirjoitti Yhdysvaltain kolmannen presidentin Thomas Jeffersonin elämäkerran. Sitä on moni muukin kuin hän itse pitänyt mainiona työnä.

Hän työskenteli ilmeisesti pääasiassa akateemisena opettajana, mutta ei kerro opetusalaansa. Hän tyytyy kuvaamaan uraansa siitä huolettimiseksi, että opiskelijoilla on mahdollisuus kerätä opintoviikkoja (*credits*) olemalla läsnä korkeakoulun sitä varten järjestämissä tiloissa. 1920-luvulla Nock oli lyhytikäiseksi jääneen kulttuuriaikakauslehden päätoimittaja. Hän avusti pitkään artikkelikirjoittajana sellaisia aikakauslehtiä kuin *Harper's Magazine* ja *Atlantic Monthly*. Muistelmista välittyykin laajat tiedot omaavan, oppineen lehtimiehen tarkastelutapa. Nockin aikalaisen, radikaalisuudestaan tunnetun lehtimiehen H. L. Menckenin ajatuksia Nock kohtelee arvostavasti, kunnioittavammin kuin aikalaiskirjoittajia ja -kirjailijoita yleensä, poliittisista päätöksentekijöistä puhumattakaan.

Tämä klassisen koulutuksen saanut, laajan kielitaidon hankkinut ja maailmankirjallisuuteen syvällisesti perehtynyt mies piti itseään jokseenkin turhana ilmestyksenä 20:nennen vuosisadan Yhdysvalloissa, mikä tietysti paljastaa hänen käsityksensä sekä Yhdysvaltojen kehityssuunnasta että itsestään. Tästä selittyy adjektiivin *superfluous* käyttö kirjan nimessä. Se viittaa yhtäältä johonkin, jota on enemmän kuin tarvitaan, on hyödyllistä tai on toivotta-

vaa ja sitä myöten johonkin, jota on ylenpalttisesti ja on lopulta silkkaa ylijäämää. Toisaalta se viittaa myös tarpeettomuuteen, ainakin johonkin, joka ei ole välttämätöntä ja on siis oikeastaan turhaa. Näistä turhuuden ja ylenpalttisuuden aineksista Nock kutoi vallan herkulista tekstiä. Pelkästä sanallisesta ilotulituksesta ei kuitenkaan ole kysymys, sillä Nock kantoi aitoa huolta länsimaisen ihmisen tulevasta historiasta.

Nockilla on kolme perusteesiä, joiden lävitse hän tarkkailee sekä maailmaa ympärillään että historiallisia tapahtumia. Ensimmäinen on pienenevien voittojen laki: 20. vuosisadan länsimaisen ihmisen keskeisenä päämääränä on tuottaa, jakaa ja kuluttaa aineellisia hyödykkeitä. Siitä seuraa, että voitot pienenevät, kun saatutetaan hyödykkeen kulutuksen kyllästysraja, joten on tuotettava toisenlaisia hyödykkeitä, jaettava ja kulutettava niitä kunnes jne. Tätä piirileikkiä Nock kutsuu ekonomismiksi.

Toinen perusteesi on Greshamin laki: Huono raha ajaa hyvän rahan tieltään. Esimerkeistä ei ole puutetta. Asia on yhtä vanha kuin raha. Nock soveltaa lakeja kustannustoimeen ja osoittaa, että huono kirjallisuus ajaa hyvän tieltään: Kun Yhdysvaltain väkiluku oli 60 miljoonaa, *Harper's Magazine*'n levikki oli kolmannuksen suurempi kuin väkiluvun kaksinkertaistuttua. Ilmiötä selittää kolmas perusteesi: Ihminen pyrkii tyydyttämään tarpeensa vähimmin mahdollisin ponnisteluin. Miksi tyydyttää lukemistarpeensa vaativalla kirjallisuudella kun tarjona on kosolti helpompaakin?

Nock päätyy kyseenalaistamaan käsitykset yleisen lukutaidon arvosta. Hän huomauttaa, ettei ole tavannut ketään, joka osaisi kertoa mikä pakollisen lukutaidon sosiaalinen nettoarvo on. Kreditpuolelle hän löytää sen seikan, että liike-elämä voi hyödyntää lukutaitoa laajentamalla mainontaa ja lisäämällä siten vaikutustaan. Debet-sarakkeeseen Nock kirjoittaa: »Yleinen lukutaito mahdollistaa keskinkertaisuuden rehottamisen älyn ja hyvän maun tappioksi.» Kolmesta perusteestistä käsin tähän tulokseen päädytään ihan loogisesti. Eri asia on riittävätkö teesit sellaisen asian kuin yleisen lukutaidon yleisen merkityksen tulkintaan. Tarkemmin lukiessa käy ilmi, että Nock vain repii hajalle naiveja käsityksiä lukutaidosta arvona sinänsä eikä hän siinä väärällä asialla ole. Lukijan on itse oivallettava, että lukutaito saa arvon sen päämäärän arvon kautta, johon pää-

semiseksi taitoa käytetään. Ei laadukkaan kirjallisuuden annin omaksuminen ole ainoa päämäärä, johon lukutaitoa tarvitaan.

Historiallisissa tulkinnoissaan Nock käyttää kolmannen perusteetin lavennettua versiota: Jos itsesuojeluvaisto on inhimillisessä käyttäytymisessä ensimmäisellä sijalla, toisella on muiden ihmisten hyväksikäyttö. Nock tosin arvelee, että järjestys on päinvastainen, mutta tässä asiassa hän ei rupea hiuksia halkomaan: Toiminnallinen aikaero on niin häviävän pieni, että järjestys on merkityksetön.

Näin laajennettua kolmen teesin apparaattia Nock käyttää poliittisen historian tulkintaan. Kuten arvata saattaa, jälki on hirmuista. Päät putoavat kansakuntien kaappien päältä ja erityisesti Yhdysvaltain kipsipäät menevät säpäleiksi. Myös aikalainen F. D. Roosevelt pudotetaan korokkeelta. — Muistelmat julkaistiin v. 1943 toisen maailmansodan riehussa. Kritiikinä teos on amerikkalaisen vapauden tradition parhaasta päästä. Kylmän sodan aikana Nockia olisi saatettu syyttää antiamerikkalaisuudesta.

Muistelmien luvut on kukin otsikoitu kirjallisella lainalla. Ensimmäisen luvun otsikkosi-taatti »Tietämättömyys tietämättömyydestään on tietämättömän vitsaus (*malady*)» antaa kuvan Nockin lähestymistavasta: Ankan yhteiskuntakritiikki ja siihen sisältyvä analyysi vallanpitäjien (joskus sentään tahattomastakin) pyrkimyksestä säilyttää tietämättömyyden *status quo*. Asia ei ole uusi, mutta Nockin lähestymistapa on ainakin omaperäinen.

Nock korostaa kielitaidon merkitystä vieraiden kielialueiden kulttuurin ymmärtämiselle: Jonkin kielen opetteleminen on pieni vaiva verrattuna siihen henkiseen satoon, josta näin voi tulla osalliseksi. Käännöskirjallisuus pystyy välittämään ajatusten rakenteet, mutta ei kielikulttuurin omimpia ilmaisuja. Nockin oma kielenkäyttö todistaa väitteen oikeaksi.

Olen huvittelut yrittämällä suomentaa Nockin tekstiä. Kompastun jo kirjan nimeen. *Superfluus* -adjektiivista oli puhetta jo alumpana. Monikollinen *memoirs* -sana tarkoittaa sekä muistelmia ja muistelmateosta että oppinut-tutkielmaa, tieteellistä julkaisua. Nockilla kaikki merkitykset ovat voimassa yht'aikaa lukuunottamatta tieteellistä julkaisua. Minkä niistä valitsisin?

Ainoa mistä kääntäjä voi olla varma, on kääntää *man* -sana mieheksi. Albert Nock oli mies

ja omasta ajattelustaan hän kirjoitti. Käännöksen osoittaa osuvaksi myös hänen tekstinsä naisten emansipaatiosta: »Amerikkalaiset naisasianaiset voittivat äänioikeuden, ovat siitä lähtien äänestäneet vilkkaasti, tulleet työelämään ja suojelleet tätä maata, ja nyt — Luoja paratkoon — katsokaa tätä maata!» Sitaatti on ensi lukemisella pöyristyttävä. Toisella lukemisella huomio kiinnittyy siihen, että Nock jättää ovet apposen auki lukijan kritiikille. Hän jättää lukijan »katsomaan tätä maata», sanomatta mihin huomio tulisi kohdistaa. Luoja paratkoon!

»Erään ei niinkään turhanpäiväisen miehen muistinmerkintöjä» saattaisi olla parempi otsikon käännös kuin »Erään ylijäämämiehen muistelmat.» Edellinen ei taida olla kovin myyvä, jälkimmäiseen lukija voisi tarttua päästäkseen selville miten se mies akattomaksi jäi.

Nockin muistelmien hauskuus on pulmallista siinä mielessä, että se imaisee lukijan mukanaan eräänlaiseen epikuurolaiseen sanonnoista nautiskeluun, jolloin herpaantuu ote siitä, mitä hän itse asiassa haluaa lukijalleen sanoa. Herkullisen ilmaisun ja perimmäisen sanottavan välillä on monta kerrosta. Monikerroksisuus sallii monia tulkintoja. Kirjallisuuden reseptitutkimukselle teos saattaisi tarjota resep-

tion monikerroksisuutta mainiosti valottavan lähtökohdan.

On selvää, että Nock antoi liian paljon painoa perusteesiensä selitysvoimalle. Sen huomaa viimeistään, jos niitä yrittää käyttää nykyisten poliittisten tapahtumien ja levottomuuksien ymmärtämiseen. Tulos on kyynisyydessään ylivertainen — ja sivuuttaa ne kärsivät ihmisjoukot, jotka kantavat arkielämässään vallankäytön ja vallan tavoittelun seuraukset. Silti teeseissä on tarpeeksi ytyä säilyttämään lukijan mielenkiinnon ja nostamaan terveen halun vastustaa.

Jotkut Nockin teoksen arvioijat ovat pitäneet häntä naivina ja ihmetelleet, ettei hän ole kiinnittänyt huomiota yhteiskuntien kykyyn toipua niihin kohdistuneista iskuista. Ehkä hän oli naivi — ellei sitten naura kriitikkojen tärkeilylle: Juuri noin arvasin Sinun ajattelevan sen sijaan, että käsittäisit, etten edes minä päässyt tällä tiellä pitemmälle, saati perille. Etkö todellakaan huomannut minun monessa kohdassa sanoneen, että asiat ovat niin kuin sanon ja perustelevan sanomistani sillä, ettei sitä voi perustella? Mihin Sinä lukutaitoasi käytät? Kauppojen tarjousten lukemiseenko?

Marjatta Okko